

da v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, Prishtinë 1979, II, 220-225; R. P. Finn, *Türk Romanı: İlk Dönem, 1872-1900* (trc. Tomris Uyar), İstanbul 1984, s. 17-23; Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul 1987, II, 73-92; Zija Xholi v.dğr., *Sami Frashëri-Vepra I*, Tirane 1988, tür.yer.; Ömer Faruk Akün, "Hayatı, Hizmetleri ve Eserleri ile Şemseddin Sâmî" (Şemseddin Sâmî, *Temel Türkçe Sözlük* içinde), İstanbul 1985, s. VII-XX; a.mlf., "Hayatı, Eserleri ve Türklüğe Hizmetleri ile Şemseddin Sâmî" (Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki* [tıpkıbasım] içinde), İstanbul 1998, s. 1-32; a.mlf., "Şemseddin Sâmî", *Â*, XI, 411-422; Mahmud Hysa, *Alamiada Shqiptare*, Shkup 2000, I, 247-257; Gazmend Shpuza, *Bota Iraniane në Veprën e Sami Frashërit*, Tiranë 2004, s. 23-37, 111-164, 189-192, 201-221; Ahmet Ö. Evin, *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi* (trc. Osman Akınhay), İstanbul 2004, s. 67-81; İnci Cuminün, *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul 2006, s. 76-78, 188-192, 707-708; *Sami Frashëri-Vepra, Bibliografa, Kumtesat*, Üsküp 2006 (ölümünün 100. yılı münasebetiyle 19-20 Kasım 2004'te Üsküp'te düzenlenen uluslararası sempozyumun bildirileri); Bülent Bilmez, "Modern Türkiye ve Sosyalist Arnavutluk Basınında Şemseddin Sami Frasherî İmajı", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri* (ed. Ali Çaksu), İstanbul 2006, s. 71-126; a.mlf., "Sami Frashëri or Şemseddin Sami? Mythologization of an Ottoman Intellectual in the Modern Turkish and Socialist Albanian Historiographies based on Selective Perpection", *Balkanologie*, VII/2, Paris 2003, s. 19-46; a.mlf., "Şemseddin Sami mi Yazdı Bu Sakıncalı Kitabı? Yazarı Tartışmalı Bir Kitap: Arnavutluk Neydi, Nedir ve Ne Olacak? (1899)", *Tarih ve Toplum-Yeni Yaklaşımlar*, sy. 1, İstanbul 2005, s. 97-145; Louis Bazin, "Osmanlı Sansürü ve Sözlük Yazarlığı: Sami Bey'in Kamus-ı Fransevî'si" (trc. Server Tanilli), *TT*, IV/19 (1985), s. 10-12; Nuri Sağlam, "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Millî Tiyatro Anlayışı ve Şemseddin Sami'nin Besa yahut Ahde Vefâ Adlı Piyesi", *İlmî Araştırmalar*, sy. 8, İstanbul 1999, s. 199-207; *MÛTAD*, sy. 17 (2005), s. 181-276 (derginin Şemseddin Sâmî'ye ayrılan bölümünde *Kâmûs-ı Türki*, piyesleri, tercümeleri, Çağatay Türkçesi'ne bakışı, kadınlar hakkındaki görüşleri ve ansiklopedist kimliği üzerine makaleler bulunmaktadır); *Çiğdem Balm*, "Sâmî, Şhems üldin Frasherî", *EP²* (İng.), VIII, 1043-1044; Rekin Ertem, "Kâmûs-ı Türki", *TDEA*, V, 137-138; a.mlf., "Kâmûsü'l-a'lâm", a.e., V, 138-139; Mustafa Kutlu, "Şemseddin Sami", a.e., VIII, 129-131.

ABDULLAH UÇMAN

ŞEMSEDDİN-İ SİRÂC AFÎF

(شمس الدين سراج عفيف)

(ö. 801/1399'dan sonra)

Târîh-i Firûz Şâhî adlı eseriyle tanınan Delhi Sultanlığı tarihçisi.

Muhtemelen 751 (1350) yılında Abuhar'da doğdu. Delhi Türk Sultanlığı'nın hizmetinde bulunan bir aileye mensuptur. Babası Sultan Firûz Şah Tuğluk'un hizmetinde önemli görevler yapmıştır (*Târîh-i Firûz*

Şâhî, s. 127, 197). Dedesi ve babası gibi çeşitli görevler ifa eden Şemseddin'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Şemseddin-i Sirâc'ın en önemli eseri *Târîh-i Firûz Şâhî*'dir (*Menâkıb-ı Firûz Şâhî*). 801 (1398-99) yılından sonra telif edilen eser beş kısımdan ve her kısım on sekiz alt başlıktan (mukaddime) oluşmaktadır. Birinci kısımda Firûz Şah Tuğluk'un tahata çıkışına kadar olan faaliyetleri, ikinci kısımda Bengal ve Orissa savaşları, Hisar ve Firûzâbâd şehirlerinin inşası ile Nagarkot muhasarası, üçüncü kısımda Tatta seferi, dördüncü kısımda Sultan Firûz Şah'ın idare şekli ve imar faaliyetleri, beşinci kısımda Şehzade Feth Han, büyük hanlar ve meliklerle Sultan Firûz Şah'ın son dönemi hakkında bilgi verilmektedir. Beşinci kısmın son üç mukaddimesinin kaybolduğu anlaşılmaktadır. *Târîh-i Firûz Şâhî*, Delhi Türk Sultanlığı tarihçilerinden Ziyâeddin-i Berenî'nin (ö. 758/1357) aynı adı taşıyan eserine zeyil olarak kaleme alınmıştır (s. 29-30). Firûz Şah'ın doğumundan ve ilk saltanat yıllarında meydana gelen olaylardan kısaca bahseden müellif, Firûz Şah'ın hükümdarlığının altıncı yılından itibaren cereyan eden hadiseleri ayrıntılı biçimde anlatmış, bu arada kendi gözlemlerinin yanı sıra babasının ve adını zikretmediği bazı kimselerin nakillerinden yararlanmış (s. 19, 21, 39, 96, 109, 127, 305).

Târîh-i Firûz Şâhî devrin siyasî hadiselerinin yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel hayatla ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bunlar arasında özellikle imar faaliyetleri, vergiler ve ziraî hayata dair bilgiler dikkati çeker. Kitap dönemin siyasî-idarî müesseseleriyle dinî tarih için de önem taşımaktadır. Müellif eserinde olaylarla ilgili toplayabildiği bütün mâlûmatı aktarmaya çalışmıştır. Bu arada sık sık şiirlerden faydalanmış ve anekdotlara yer vermiştir. Timur'un Hindistan seferi sonrasındaki karışıklıklara şahit olan Şemseddin, Firûz Şah Tuğluk dönemini altın çağ, sultanın kendisini de ideal hükümdar diye tasvir etmektedir. Eser *Târîh-i Firûz Şâhî* başta olmak üzere birçok kitaba kaynak teşkil etmiştir.

Günümüze pek çok nüshası ulaşan *Târîh-i Firûz Şâhî* (Rieu, I, 241-242; III, 920-921; Storey, I/1, s. 511; Münzevî, *Fihristvâre ...*, II, 1197) Mevlî Vilâyet Hüseyin tarafından Bibliotheca Indica serisi içinde yayımlanmış (Calcutta 1307/1890) ayrıca 1965'te Karaçi'de basılmıştır. Fedâ Ali Tâlib 1938'de eseri Urduca'ya tercüme etmiş, kitabın Hindistan tarihiyle ilgili bölümleri Sir Henry Miers Elliot ve John Dowson ta-

rafından İngilizce'ye çevrilmiştir (*The History of India As Told by Its own Historians*, Delhi 1866-1877, 1990, III, 269-373). Muhammed Abdülhak ed-Dihlevî 1299 (1881) yılında eseri özetlemiştir. Kaynaklarda Şemseddin-i Sirâc'a *Menâkıb-ı 'Alâ'î*, *Menâkıb-ı Sulţân Gıyâşüddin Tuğluk Şâh*, *Menâkıb-ı Sulţân Muhammed*, *Zikr-i Harâb-ı Delhi* adlı eserler de nisbet edilmiştir (Luniya, s. 79).

BİBLİYOGRAFYA :

Şemseddin-i Sirâc Afif, *Târîh-i Firûz Şâhî* (nşr. Mevlî Vilâyet Hüseyin), Kalküta 1891; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 241-242; III, 920-921; Ethé, *Catalogue of Persian Manuscripts*, I, 90-91; W. Ivanow, *Concise Descriptive Catalogue of the Persian Manuscripts in the Collection of the Asiatic Society of Bengal*, Calcutta 1924, I, 35-36; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 509-512; P. Hardy, *Historians of Medieval India: Studies in Indo-Muslim Historical Writing*, London 1960, s. 40-55; Neffisî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 186; Münzevî, *Fihrist*, VI, 4613-4614; a.mlf., *Fihristvâre-yi Kitâbhâ-yi Fârsî*, Tahran 1375 hş., II, 1197; B. N. Luniya, *Some Historians of Medieval India*, Agra 1969, s. 78-82; Safâ, *Edebiyyât*, III/2, s. 1320; M. Gholam Rasul, *The Origin and Development of Muslim Historiography*, Dakka 1985, s. 71-75; *The History of India* (ed. H. M. Elliot - J. Dowson), Delhi 1990, III, 269-373; "Târîh-i Firûz Şâhî", *Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1380, VI/1, s. 635-636; S. Conermann, *Historiographie als Sinnstiftung: Indo-Persische Geschichtsschreibung Während der Mogulzeit (932-1118/1516-1707)*, Wiesbaden 2002, s. 74-75; I. H. Siddiqui, "Shams al-Din-i Sirâdj 'Alî", *EP²* (İng.), IX, 296-297.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ

(ö. 1006/1597)

Halvetiyye tarikatının Şemsîyye kolunun kurucusu, âlim ve şair.

926 (1520) yılında Tokat'ın Zile kazasında doğdu. Horasan'dan Zile'ye göç eden Ebû'l-Berekât Muhammed Efendi'nin oğludur. Adı Ahmed olup esmer olduğundan Kara Şems diye tanınır. Anadolu'da faaliyet gösteren ilk Halvetî şeyhlerinden Habîb Karamânî'nin halifelerinden Amasyalı Hacı Hızır'dan hilâfet alan Muhammed Efendi'nin Şemseddin Sivâsî'den başka Muharrem, İbrâhim ve İsmâil adlarında üç oğlu daha vardır. Şemseddin ilk öğrenimine Zile'de başladı, daha sonra Tokat'ta bulunan kardeşlerinin yanına gitti. Burada Arakiyecizade Şemseddin Mahvî Efendi'den faydalandı. Şemseddin Sivâsî'nin İstanbul'da medrese tahsilini tamamladığı ve müderrislik yapmaya başladığı, bir gün müderrislerin ilim haysiyetine yakışmayacak

tarzda yardımlık yapmalarına rağmen kazaker tarafından aşâğılanmalarına şahit olduğu, bu duruma çok üzüldüğü, Fâtih Camii'nde iki rek'at tövbe namazı kılarak müderrisliğı terkettiğı ve tasavvuf yoluna girmeye karar verdiğı, İstanbul'dan ayrılıp hacca gittiğı, hac dönüşü Zile'ye giderek vâizlik yapmaya başladığı kaydedilmektedir (Mehmed Nazmi, s. 367). Buradan Amasya'ya geçip babasının şeyhi Hacı Hızır'ın halifesi Muslihuddin Efendi'ye intisap eden Şemseddin, şeyhinin vefatının ardından bir süre Tokat'ta kaldıktan sonra Zile'ye döndü. Tekrar Tokat'a giderek Şeyh Mustafa Kirbâsî Efendi'ye biat etmek istediye de Kirbâsî Efendi, kendisinin çok yaşlı olduğunu söyleyip altı ay sonra Tokat'a gelecek olan Abdülmecid Şirvânî'ye intisap etmesini tavsiye etti. Şemseddin, Abdülmecid Şirvânî'ye on yıl kadar hizmet ettikten sonra otuz beş yaşlarında hilâfet alıp Zile'ye döndü. Sivas Valisi Hasan Paşa, inşa ettirdiğı Meydan Camii'nin (Yenicami) vâizlik görevi için kendisini Sivas'a davet etti. Bu daveti, Zile'deki yaşlı babasının ve Tokat'taki şeyhinin izniyle ve ailesiyle talebelerini de beraberinde götürmek şartıyla kabul etti. Sivas'ta vâizliğin yanı sıra bir tekke açarak irşad faaliyetine başladı.

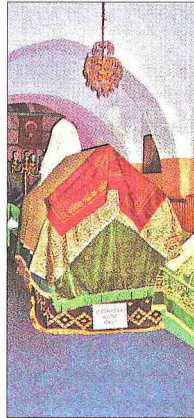
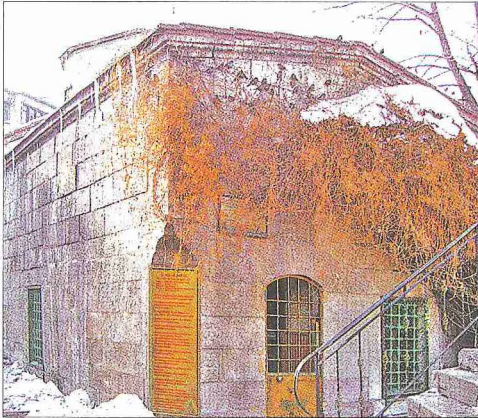
Sivas'ta uzun yıllar irşad faaliyetini sürdüren Şemseddin Sivâsî ömrünün sonlarına doğru III. Mehmed'in daveti üzerine Eğri seferine katıldı (1005/1596). Halvetî-Şemsî şeyhlerinden Mehmed Nazmi Efendi'nin, Şemseddin Sivâsî'nin menâkıbnâmesini yazan yeğeni Receb Efendi ile Abdülmecid Sivâsî ve bazı çağdaşlarından naklen verdiğı bilgiye göre Şemseddin Sivâsî, henüz padişahın davet almadan düşmanla cihad etmek gerektiğini söyleyip sefer hazırlıklarına başlamış, İstanbul'a gitmek için halkla vedalaştığı sırada padişahın cihada davet mektubu kendisine ulaşmış, İstanbul'da başta padişah, dev-

let adamları ve ulemâ tarafından karşılanmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî, yaşlı haliyle sefere katılmasının sebebinin sorduğunda şimdye kadar cihâd-ı ekber yaparak Peygamber'in sünnetine uyduğunu, fakat cihâd-ı asgara katılmadığını, bu yolda da onun sünnetine uymak arzusunda olduğunu söylemiştir. Eğri seferi dönüşünde rahatsızlanıp bir süre İstanbul'da dinlenmiş, Sivas'a dönmek için izin talep ettiğinde III. Mehmed kalmamasını istemiş, ailesinin yanında ölmeyi arzu ettiğini söyleyince dönmesine müsaade etmiştir (a.g.e., s. 366-374). Osmanlı tarihlerinde Şemseddin Sivâsî'nin bu sefere katılması hususuna pek yer verilmemektedir. Peçuyulu İbrâhim padişahın naklen, "Akşemseddin, İstanbul fethinde Sultan Mehmed-i Sâni ile bulunmuşlar. Kara Şemseddin, Sultan Mehmed-i Sâlis ile Eğre'de bulunsalar acemidir?" şeklinde bir ifadeye yer vermektedir (Tarih, II, 290 vd.). Şemseddin Sivâsî, Sivas'a döndükten kısa bir süre sonra Rebîülevvel 1006'da (Ekim 1597) vefat etti ve Meydan Camii hazîresine defnedildi. Receb Efendi tarafından kaldırılan cenaze namazına 60.000 civarında kişinin katıldığı rivayet edilir (Mehmed Nazmi, s. 375). "Mekân u câyı oldu cilvegâh-ı kurb-ı lâhûtî / Tolındı hayf Şems-i ma'na dîdemden nihân oldu" (1006); "Kadriyâ târih-i fevtini dedim / Nüh felek Şems tolındı nûr ile" (1006); "Ey Hüsâmî fevtine târihtir / Rûh-ı pâk-i Şemsîye firdevs cây" (1006) beyitleri vefatına tarih düşürülmüştür. Ölümünden üç yıl sonra inşa edilen türbesi Sivas'ın önemli ziyaretgâhlarındandır. *Necmü'l-Hüdâ fi menâkıbı's-Şeyh Şemseddin Ebi's-Senâ* adıyla Türkçe bir menâkıbnâme kaleme alan Receb Efendi onun Muhammedî-meşrep, Hanefî-mezhep, Halvet-tarik olduğunu söyler (vr. 15^b).

Şemseddin Sivâsî'nin eserlerinin incelenmesinden Arapça'ya ve dinî ilimlere tam vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Fars-

ça'dan tercümeler yapması, Farsça grammeri hakkında bir risâle yazması, ramazan gecelerinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sini müridlerine okuyup şerhetmesi onun Farsça'yı da bildiğini ortaya koymaktadır. Eğri seferi için İstanbul'a geldiğinde Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından karşılandığı, Hüdâyî'nin kendisine büyük saygı gösterdiği, elini öptüğü, üç gün Hüdâyî'un ileri gelenleri tarafından ziyaret edildiği, III. Mehmed'in kendisi için Sinan Paşa Köşkü'nde ziyafet verdiğı, ziyafette bulunanların ve Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin hürmetine mazhar olduğu belirtilmektedir. Şemseddin Sivâsî'nin Ehl-i sünnet'in görüşlerine sıkı bir şekilde bağlı olduğu, Ehl-i sünnet dışı görüşlere, Râfîzîler'e, Şîa'ya ve Bektaşîler'e karşı son derece sert bir tavır ortaya koyduğu görülmektedir. Şiirlerinde "Şemsî" mahlasını kullanmış, çok sayıda manzum eseri olmakla birlikte zamanının iyi şairleri arasına girememiştir. Bunda şiiri irşad vasıtası olarak kullanmayı tercih etmesinin etkisi vardır; dolayısıyla ağıdalı ve mazmunlarla dolu ifadelerden kaçınmıştır. Gazel şeklindeki ilâhileri ise daha akıcı olup çoğunda redifli kafiye tercih etmiş, bu tür şiirleri çok tutulmuş ve bir kısmı bestelenmiştir.

Tarikatı. Şemseddin Sivâsî'nin tarikat silsilesi biri Muslihuddin Efendi, Hacı Hızır Amâsî, Habib Karamânî; diğeri Abdülmecid Şirvânî, Şahkubâd-ı Şirvânî, Mevlânâ Muhammed Rukıyye, Mevlânâ Yûsuf Mahdûm vasıtasıyla olmak üzere iki koldan Halvetiyye tarikatının ikinci piri Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'ye ulaşmaktadır. Onun yirmi dokuz halife yetiştirdiğı ileri sürülmektedir. Şemsîyye tarikatı, Şemseddin Sivâsî'nin yeğeni Abdülmecid Sivâsî'nin İstanbul'a gelmesinin ardından Abdülâhad Nûri döneminde Sivâsiyye adıyla anılmaya başlanmıştır. Kaynaklarda Şemsîyye hakkında fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı, Şemsîyye'nin kendi döneminde Mısır'da devam ettiğini ileri sürmüştür (İA, XI, 423). 1987'de Hasan Aksoy tarafından Kahire'de yapılan araştırmalarda Gölpınarlı'nın sözünü ettiğı Şemsîyye'nin başka bir tarikat olduğu tesbit edilmiştir. Şemseddin Sivâsî'den sonra yerine oğlu Pîr Mehmed Efendi, onun ardından damadı Receb Efendi postnişin olmuş, tarikat daha sonra Abdülmecid Sivâsî tarafından sürdürülmüş, onun İstanbul'a gitmesiyle Sivas'taki Şemsîyye Dergâhı ikinci planda kalmıştır. Bu dergâhtaki irşad faaliyeti, Şemseddin Sivâsî'nin soyundan gelen şeyhler tarafından tekkelerin kapatıldı-

Şemseddin Sivâsî'nin türbesi ve içindeki sandukası

ğı 1925 yılına kadar sürdürülmüştür. Şemsiyye tarikatında uygulanan zikirde Halvetiyye'nin diğer kollarına göre farklılık vardır. Şemsiyye'de esmâ-i seb'a zikrinin yanı sıra Şemseddin Sivâsî tarafından belirlenen kadîr, kavî, cebbâr, mâlik, vedûd isimleri fûrûat esması olarak zikredilir. Tarikata girmek isteyenlere tövbe ve istiğfar-dan sonra kalbi temizlemek için kelime-i tevhid zikri, nefs-i emmârenin yola girmesi için "cû", seher, halvet" ve "samt"ın gerekli olduğu telkin edilir. Mehmed Nazmi bunların tarikatın dört duvarını, devamlı zikretmenin ise tavanını teşkil ettiğini söyler. Taç Şemsiyye'de halvete işaretir. Yılda bir veya üç halvet tarikatın erkânı diye kabul görmüştür. Taçtaki yirmi dal esmâ-i fûrûdan tekmil ismi olan vedûda, "pul" diye isimlendirilen güller sırr-ı hüviyyete, düğme ise vahdet sırrına işaret sayılmıştır.

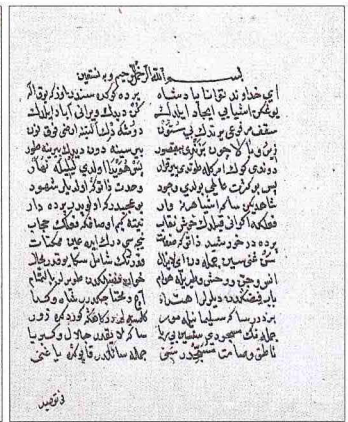
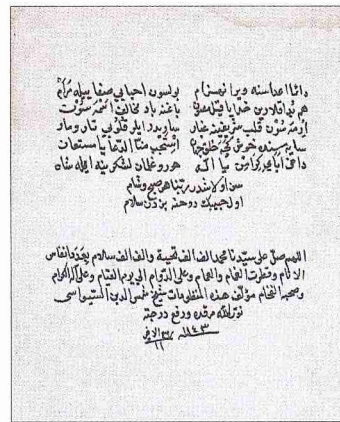
Eserleri. A) Manzum Eserleri. 1. Süleymânîyye (Süleymânâme). Şemseddin Sivâsî'nin ilk manzum eseri olup 1684 beyitten oluşmaktadır. 964 (1557) yılında nazmedilen mesnevi Hz. Süleyman ile Sabâ Melikesi Belkis arasında geçen olayları anlatır. Eser üzerinde Hüseyin Akkaya tarafından yapılan yüksek lisans çalışması yayımlanmıştır (I-II, Cambridge, Harvard University 1997). **2. İbretnümâ (Tercüme-i İlahînâme-i Attâr).** 100 hikâyeden oluşmakta, hikâyelerin sonunda okuyucuya nasihat verilmektedir. Mesnevi tarzında yazılan ve 983'te (1575) Sivas'ta tamamlanan eser üzerinde Burhan Enginoğlu yüksek lisans (1997, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erol Çöm doktora (2007, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) tezi hazırlamıştır. **3. Gülşen-âbâd*.** Şemseddin Sivâsî, 560 beyitlik bu mesnevisinde on çiçeği konuşturarak vahdet-i vücûd ve seyri sülûk hakkında müridlerine bilgi vermektedir (nşr. Hasan Aksoy, İstanbul 1990). **4. Mevlîd.** 1217 beyitten oluşan eser Rebûülevvel 988'de (Nisan 1580) tamamlanmıştır. Eserin çeşitli baskıları yapılmışsa da bunların hiçbirisi tam değildir. Eser üzerinde Hasan Aksoy doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.). **5. Heşt Bihişt.** Mesnevi tarzındaki eser dört kısma (makam) ve her makam iki bölüme ayrılmıştır. Birinci kısım âdil emîrlerin, ikinci kısım ilmiyle amel eden âlimlerin, üçüncü kısım cömert zenginlerin, dördüncü kısım fakirlerin durumunu anlatır. Nermin Buluz eser üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır (1997, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). **6. Mir'âtü'l-**

ahlâk ve mirkâtü'l-eşvâk. Bir nasihatnâme olan bu mesnevîde iyi ve kötü huylardan bahsedilmektedir. On bab ve on fasıldan oluşan ve Receb 996'da (Haziran 1588) Sivas'ta yazılan eser üzerinde Ömer Aldanmaz yüksek lisans (2000, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Birgül Tokar doktora (2003, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) tezi hazırlamıştır. **7. Divân-ı Şemsî.** Tevhid, na't ve gazellerden meydana gelen divançedekî şiirlerin hemen tamamı tasavvufî mahiyettedir. Eserin tesbit edilebilen dört nüshasından Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshada (Lala İsmâil, nr. 453/3) yetmiş altı gazel, iki tahmîs, dokuz beyit, Millet Kütüphanesi nüshasında (Manzum, nr. 232) seksen altı gazel ve sekiz beyit bulunmaktadır (nşr. Recep Toparlı, Sivas 1984). **8. Tercüme-i Kasîde i Bürde** (İÜ Ktp., TY, nr. 3053). **9. Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam** (İstanbul 1291, 1293). 1001 Cemâziyelevvelinde (Şubat 1593) telifine başlanan eser aynı yılın şâban (mayıs) ayında tamamlanmıştır. Şemseddin Sivâsî eseri ağabeyi Muharrem Efendi'nin arzusu üzerine telif ettiğini bildirmektedir. Didaktik amaçla yazıldığından kafiye düzenine ve nazım yönüne pek dikkat edilmeyen eserde Alevî, Râfîzî ve Bektaşîler eleştirilmekte ve asıl yolun şeriat yolu olduğu belirtilmektedir. **10. İrşâdü'l-avâm.** Tasavvufî nasihatnâme tarzındaki 255 beyitlik mesnevinin tenkitli metni Hüseyin Akkaya tarafından yayımlanmıştır (*Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/2 [Aralık 2003], s. 1-30). **11. Menâsik-i Hac (Umde-tü'l-huccâc).** Hakkında yakın zamana kadar bilgi bulunamayan eser Mustafa Tokar'ın yaptığı çalışma neticesinde gün ışığına kavuşmuştur (bk. bibl.). Buna göre *Menâsik-i Hac*'in biri Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de (Tal'at, nr. 139) diğeri de Fatih Güneren'in özel kitaplığında olmak üzere iki

nüshası bulunabilmiştir. Mesnevi şeklinde yazılmış olan eserde haccın edası için yapılması gerekenler anlatılmaktadır.

B) Mensur Eserleri. 1. Hallü me'âkâdi'l-Kavâ'id (İstanbul 1311). İbn Hişâm en-Nahvî'nin *el-İrâb 'an Kavâ'idü'l-i'râb* adlı eserinin hâşiyesi olup 967 Zilkade-sinde (Temmuz-Ağustos 1560) Zile'de telif edilmiştir. **2. Zübdetü'l-esrâr fi şerhi Muhtaşari'l-Menâr.** Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin usûl-i fıkha dair *Menârü'l-en-vâr* adlı eserinin Ebü'l-İz Tâhir b. Hasan el-Halebî'ye ait muhtasarının şerhidir ve Şâban 974'te (Şubat 1567) Sivas'ta kaleme alınmıştır. **3. es-Safâyih fi tercemeti'l-Levâiyh.** Molla Câmî'ye ait eserin tercümesidir. **4. Menâzilü'l-ârifin.** Dört bölümden oluşan nasihat tarzındaki eserde yer yer âyet ve hadisler zikredilmekte, ayrıca her bahis içinde Türkçe rubâilere yer verilmektedir. **5. Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzin.** Şemseddin Sivâsî'nin en tanınmış eseridir. On iki bölümden oluşan bu hacimli kitapta müellifin oldukça yalın bir dil kullandığı görülmektedir (İstanbul 1258, 1291, 1325). **6. Umdetü'l-edib fi't-ta'lim ve't-te'dîb (Kavâid-i Fârisiyye).** **7. Emr-i İlahî ve Huccet-i İlahî.** İki bölümden ibaret tasavvufî bir risâledir. **8. Nakdû'l-hâtir** (Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Sultan, nr. 85). KeHF sûresinin tefsiridir. III. Murad zamanında 1003'te (1595) yazılmaya başlanan eser onun vefatından sonra tamamlanmış ve III. Mehmed'e takdim edilmiştir. Kısmen manzum olan eserde Hızır ile Mûsâ kıssası önemli bir yer tutmaktadır. Eser üzerinde Yusuf Yıldırım bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (1995, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Şemseddin Sivâsî'nin *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adlı kitabında zikrettiği *Dâiretü'l-usûl* adlı eserine henüz rastlanmamıştır. *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâd-ı Sâ-*

Şemseddin Sivâsî'nin *Mevlîd* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2863/4)

İlis adlı bir yazmanın başında (Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 282/2, vr. 114^a-167^a) eserin Şemseddin Sivâsî'ye ait olduğu kaydedilmişse de içinde ona aidiyeti gösteren bir işaret bulunmamaktadır (eserlerinin yazma nüshaları ve basıkları için ayrıca bk. Aksoy, *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri*, s. 19-55).

BİBLİYOGRAFYA :

Yüsup b. Ya'küb, *Tezkire-i Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1774/2; Abdülmeccid Sivâsî, *Miskâlü'l-kulûb*, İÜ Ktp., TY, nr. 2311, vr. 4^b-5^b; Peçuylu İbrâhim, *Tarih*, II, 290 vd.; Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye* (haz. Mehmet Serhan Tayşi), İstanbul 1993, s. 597; *Keşfü'z-zunûn*, I, 66, 729; II, 1001, ayrıca bk. tür.yer.; Abdülhad Nûri, *Silsilenâme*, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 172/6, vr. 83^a-87^a; Mehmed Nazmi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetîlik Örneği-Hediyetü'l-İhvân* (haz. Osman Türer), İstanbul 2005, s. 366-376; Receb Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ fî menâkıbü's-Şeyh Şemsiddin Ebi's-Senâ*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 694/2, tür.yer.; Süzî Ahmed Efendi, *Silsile-i Pirân li-meşâyihü'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Osman Huldi Öztürkler, nr. 63/3, vr. 29^b-31^b; Münîr Belgradî, *Silsiletü'l-mukarrebîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2819/3, vr. 98^b; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 215^a; *Sicill-i Osmânî*, III, 400; *Tomar-Halvetiyye*, s. 50, 114-115; *Osmanlı Müellifleri*, I, 95, 120; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, s. 473-479; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 348-349; Recep Toparlı, *Şemseddin Sivâsî Divanı*, Sivas 1984, s. 16-25; Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Mevlidi: Tenkitli Neşir* (doktora tezi, 1984), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-60; a.mlf., "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9, Sivas 2005, s. 1-43; Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmeccid Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara 2000, s. 173 vd.; Hasan Yüksel, "Sivas'ta Bir Şeyh Ailesinin Ortaya Çıkışı ve Vakıflar Üzerine Bir Deneme [Şeyh Şemseddin Ailesi]", *Revak*, sy. 1, Sivas 1990, s. 38-53; Mustafa Tokar, "Şemseddin Sivâsî'nin Menâsikü'l-Huccâc veya İmdetü'l-Huccâc Adli Eseri", *Turkish Studies*, IV/2 (2009), s. 961-975; Abdülbâki Gölpinarı, "Şemsîye", *İA*, XI, 422-423; Nathalie Clayer, "Şamsiyya", *EP*² (İng.), IX, 299-300.

HASAN AKSOY

ŞEMSEDDİN-i SUMATRÂNÎ

Şemsüddîn b. Abdillâh es-Sumatrânî
(ö. 1039/1630)

Açeli âlim ve sûfî.

Endonezya'nın Sumatra adasının kuzeydoğusundaki Samudra-Pasai liman şehrinde olduğu için Sumatrânî veya Sumatrânî nisbesinin yanı sıra Pasâî nisbesiyle de anılmıştır. Hayatına dair bilinenlerin büyük bir kısmı kendisinin eserleriyle Avrupalı denizcilerin kayıtları ve mahallî yazarların eserlerindeki atıflara dayanır. İlk dinî eği-

timini Açe'de aldı. Burada vahdet-i vücûd düşüncesinin Uzakdoğu İslâm dünyasındaki ilk temsilcisi ve hararetle savunucusu Hamza-i Fansûrî'nin talebesi oldu. 1602'de Açe sultanının elçisi ve müzakerecisi sıfatıyla İngiliz Sir James Lancaster ile siyasi ve ticarî müzakerelerde bulundu. Açe sultanlarının en güçlüsü olan ve ölümünden sonra "Mokuta Âlem" unvanıyla anılan İskender Muda döneminde (1607-1636) şeyhülislâmlık makamına getirildi. Hangi tarikata mensup olduğu kesin şekilde bilinmemekle beraber Hamza-i Fansûrî'nin tarikatı olan Kâdiriyye'ye mensup bulunduğu kabul edilir. Ancak Sultan İskender Muda'nın onun vasıtasıyla Nakşibendiyye tarikatına girmesi Nakşibendiyye şeyhi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Şemseddin'in her iki tarikattan hilâfet alması mümkündür. Sumatrânî, Avrupa kaynaklarına göre sultanın başdanışmanı, siyasal ve ekonomik konularda vekili, yabancılarla ticarî görüşmelerde başmüzakerecisi idi. Protokolde sultandan sonra ikinci sırada yer alıyor, devlet yönetiminde en yüksek makamı işgal ediyordu. Devletin mânevî lideri sıfatıyla sultanın camiye gelişi sırasında onu karşılar, bayram namazlarını kıldırır, törenlerde açılış dualarını yapardı. Şeyhülislâmlık görevini ölümüne kadar sürdüren Sumatrânî 12 Receb 1039'da (25 Şubat 1630) vefat etti.

Tasavvufta vahdet-i şühûd anlayışını benimseyen Hindistan kökenli Açeli sûfî Nûreddin er-Rânîrî, Sumatrânî'nin savunduğu vahdet-i vücûd anlayışını vücûdiyye (panteizm) olarak niteleyip fikirlerini reddeden çeşitli risâleler yazmış, onu sürekli eleştirmiş, II. İskender döneminde (1636-1641) şeyhülislâm olunca Sumatrânî'nin kitaplarını yaktırmış, bazı takipçilerini idama cezalandırmıştır. Nakib el-Attâs gibi çağdaş araştırmacılar Rânîrî'nin Şemseddin-i Sumatrânî'nin görüşlerini yanlış anladığını söyler. Öte yandan Rânîrî'nin bu aşırı muhalefetinin vahdet-i vücûd görüşünü o dönemde panteizm gibi anlayan taraftarlarından kaynaklanmış olması da muhtemeldir. Şâfî mezhebine mensup olan Sumatrânî vahdet-i vücûd anlayışının Sumatra ve Cava adalarında, ayrıca Malay-Endonezya takımadalarında yayılmasında önemli rol oynamış, Cava'da "sülûk edebiyatı" adı verilen tasavvufî literatürün meydana gelmesinde etkili olmuştur. Kendisinden sonra vahdet-i şühûd takipçileri tarafından yazılan Malay edebiyatı ürünlerinde onun görüşleri genellikle panteizm diye takdim edilmiş ve kendisine sapık tasavvufî geleneğin savunucusu ola-

rak atıfta bulunulmuştur. Sumatrânî, Allah'ın kendisine muhabbeti sayesinde insanın kemale erdiğini ve yaratılan yaratılan arasında birlik kurduğunu, Allah'ın resulü Hz. Muhammed'in insanlığın en mükemmeli ve insân-ı kâmilin en yüce örneği olduğunu söyler. Sumatrânî çoğu kelâm ve tasavvufa dair çeşitli eserler kaleme almıştır. Malay dilinde yazdığı eserlerden bazılarının Arapça başlık taşıdığı, bazılarının muhtevasının kısmen Arapça, kısmen Malayca olduğu görülmektedir. II. İskender döneminde Rânîrî'nin etkisiyle eserlerinin bir kısmı Beytürrahman Camii önünde yakılmış, bazıları kaybolmuş, bazıları da eksik şekilde günümüze ulaşmıştır.

Eserleri. 1. *Cevherü'l-ħakā'ik*. 1610-1620 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen eser müellifin Arapça kitapları arasında en önemlisi ve en meşhurdur. Hollandalı şarkiyatçı C. A. O. van Nieuwenhuijze eser üzerinde çalışma yapmış ve onu doktora tezinin bir bölümü olarak neşretmiştir (bk. bibl.). Kitapta Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârîz'ın görüşleriyle Muhammed b. Fazlullah el-Burhânî'nin *et-Tuħfetü'l-mürsele ilâ rûhi'n-nebi* adlı eserinin etkileri görülmektedir. Eserde İbnü'l-Fârîz'ın *et-Tuħfetü't-tâ'iyye*'sinden örneklere yer verilmiştir. 2. *Risâle tübeyyînü mülâhazatü'l-muvahhidîn ve'l-mülhidîn fî zikrillâh*. Sekiz sayfadan ibaret bu Arapça eser üzerinde de Nieuwenhuijze çalışmıştır. 3. *Mir'âtü'l-mü'minîn*. 1601 yılında Açe Sultanı Alâeddin Riâyet Şah el-Mükemmil'in isteğiyle kaleme alınmış ve kendisine takdim edilmiştir. Arapça ve Farsça bilmeyen bölge halkına inanç konularını anlatmak için Malayca kaleme alınan eser bir ancak kitabı niteliğinde olup günümüze kadar bir kısmı ulaşmıştır. 4. *Şerhu Rubâi Hamzâ Fansûrî*. 1611'de Malayca yazılmış olup vahdet-i vücûd konusunda Hamza-i Fansûrî'nin şiiirlerinden seçilen otuz dokuz beytin şerhini içermektedir. 5. *Şerh Şiir İkan Tongkol*. Malayca olan bu eser de Hamza-i Fansûrî'nin bir şiiirinin şerhidir ve "nûr-ı Muhammedî" ile "fenâ fillâh" kavramlarını açıklamaktadır. 6. *Nürü'd-dekâ'ik fî keşfi esrârü'l-ħakā'ik*. Eserin dokuz sayfası Arapça, on dokuz sayfası Malayca kaleme alınmıştır. Müellifin tasavvufla ilgili olarak yazdığı ilk eserlerinden biri olup Sultan İskender Muda'ya sunulmuştur ve yedi varlık mertebesi ve mârifetullah hakkındadır. A. H. Johns tarafından 1953'te transkripsiyonu yapılarak tanıtılmıştır (bk. bibl.). 7. *Tarîku's-sâlikîn*. Tasavvufa giriş niteliğinde olan bu Malayca eserde vücûd-adem, hak-bâtil,